

SZEMLE

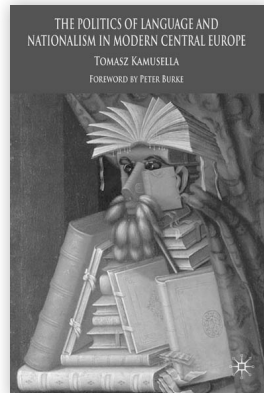

KISS BALÁZS

Nemzeti és nyelvi sokszínűség Közép-Európában

*Tomasz Kamusella: The Politics of Language
and Nationalism in Modern Central Europe*
(Foreword by Professor Peter Burke). 2009.
Basingstoke, UK: Palgrave, 1168 pp.

A nemzetállamok és a nemzeti érzés minden bizonnyal megőrződik majd a 21. században, ám nyilvánvalóan veszíteni fog kizárólagosságából, más kultúrákkal való szembenállásból. Amennyiben egy ember a maga vagy más családja révén más kultúrákkal él együtt, akkor megtanulja becsülni mások kultúráját. A jövő embere az információs társadalom működését leíró Manuel Castells¹ alapján is hangsúlyozza majd a maga identitását; azonban nemcsak a nemzeti keretekben élük majd meg, hanem a különböző hálózatokhoz tartozáson túl a manapság népszerű civilnek nevezhető mozgalmakhoz való kötődésben is. Az egyes államok kultúrája sok esetben elmozdul a multikulturális felé ez természetes következménye lesz a különböző származású emberek – akár egyes családokon belüli – együttélésének. A nemzeti tudat, az

¹ Manuel Castells: *Az Internet-galaxis, gondolatok az internetről, üzletről és társadalomról.* Budapest, 2002.

önazonosság megélése egyre kisebb mértékben fog az állammemzethez, az állami keretekhez kötődni. Sokkal inkább az anyanyelvhez és a kultúrához való kapcsolati hálókból fog megvalósulni. Castells megállapításai alapján „a hálózatosság és az információs rendszerek gyarapítják a szerveződés és az integráció érdekében működő emberi erőket, ugyanakkor felbomlasztják az önálló, független személyiség nyugati eszméjét.” Napjainkra a hagyományos identitások átalakulása jellemző, ami egyet jelent a társadalom, mint szociális rendszer megszűnésével. A szuverenitásaikból sokat veszítő nemzetállamok polgárai – a legtöbb esetben állandó kísérletet tesznek családjuk újjáépítésére – az egymáshoz különböző módon kapcsolódó helyi és regionális sajátosságok tudatosítása mellett, a legkülönbözőbb civil szervezetekben próbálják meg érvényesíteni a hálózatokkal szembeni ellenerejüket, ahol a maguk nemzeti-etnikai tudatát is ápolják. A castelli paradigma alapján a nemzetállamok és minden bizonnyal a nemzeti érzés is megőrződik majd, ám nyilvánvalóan veszíteni fog kizárólagosságából, más kultúrákkal való szembenállásából. Amennyiben egy ember a maga vagy családja révén más kultúrákkal él együtt – márpedig ennek a lehetősége adott lesz – akkor becsülni fogja a mások kultúráját is.²

A sziléziai származású, Lengyelországban és Írországban oktató Tomasz Kamusella kötete jelentős vállalkozás a környező országok kulturális fejlődése mozgatórugóinak megértéséhez. Az egyes nemzetek nyelvpolitikáit, a nacionalizmust, valamint a nemzetivé válást Közép-Európa kontextusában mutatja be a vaskos monográfia. Szilézia etnikai viszonyait, továbbá a 19. századi porosz nacionalizmust elemző kötete után, Kamusella egy nagyobb terület ismertetésére vállalkozott. Közép-Európa országait a nyelvpolitika és a nacionalizmus fogalmainak a vizsgálatán keresztül próbálja bemutatni. Az európai egyetemeken – különböző ösztöndíjak segítségével – a modern társadalomtudományok eszközrendszerét is elsajátító Kamusella az interdiszciplináris tanulmánykötetében az etnicitás, a nemzetiségek és a nacionalizmus felől modern társadalomtudományos eszközökkel közelít Közép-Európa felé. Peter Burke előszavával megjelent nemzeteszme és nacionalizmus történetét feldolgozó kötetben Kamusella – a tizenkilencedik század elején jelentkező politikai elitek, gondolkodók művei alapján – ad áttekintést

² Manuel Castells: Az információ kora, gazdaság, társadalom és kultúra. Budapest, 2005.

a közép-európai nemzeteszmék kialakulásától a kisépek nemzeti mozgalmaitól egészen az államalkotó nemzetek önálló nemzeti történelméig.

A szerző a kötet legfőbb céljának – a nyugati tudományosságban nem eléggé ismert térség – Közép-Európa, nemzeti politikáinak a megértését, valamint a régió problémáinak újrafelfedezését tekinti. Köztes-Európa német hatások alatt fejlődő négy országára, a visegrádi négyekre (Cseh Köztársaság, Magyarország, Lengyelország és Szlovákia) koncentrált a szerző.

Kamusella nagy ívű műve tizenkét, egyenként önmagában is helytálló tanulmányra oszlik. A kisebb könyvvel is felérő bevezető ismerteti a kulcsfogalmakat, a nacionalizmus elmélettel foglalkozó tudományos műveket, valamint szélesebb kontextusba helyezi az esettanulmányokat. Az első három fejezetben Közép-Európa, mint politikai, földrajzi és nyelvészeti fogalom lehatárolására törekszik, melyhez nélkülözhetetlen a széles nyelvi és kulturális kontextusba való beágyazás. A kötet gerincét alkotó nyolc fejezet, a négy „visegrádi” nyelv és nemzeti mozgalom mindegyikét külön-külön, a kölcsönhatásokat sem nélkülözve a 19. és 20. századi folyamatában tárgyalja. Kamusella a nemzet és a nyelv különálló vizsgálata helyett egy történelmi konstrukciót, az etnikai-nyelvi nacionalizmust választja vizsgálódása tárgyául. Bár ez a mű szintézis és összehasonlító elemzés, mégis magában foglal számos olyan, a tudományosságban kevésbé használt módszert, mint a szótártörténet, amely egy kisebb műben feltehetőleg terjedelmi korlátok miatt kimaradt volna.

A német nyelvterület önálló fejezetben történő vizsgálata háttérbe szorult. Kamusella a döntését azzal magyarázza, hogy a történelmi hagyományok folytán mindösszesen a békeidők mítosza lengi körül a német nyelvű régiókat. Bécs vagy Berlin Nyugat-Európa szerves részét alkotja, ahol Közép-Európa mára egyszerű nosztalgia maradt.

Közép-Európáról sokan sokfélét gondolnak, földrajzilag nehezen körülhatárolható térség, mivel inkább egy kulturális koncepció. Közép-Európát a nyelvi sokszínűség is jellemzi. A dublini egyetemen is oktató Kamusella a nyugati (leginkább az angolszász) szakirodalomban jártas olvasó előtt is egy „terra incognita” bonyolult társadalmi-kulturális folyamatait, mozgatórugóit mutatja be négy nemzet 19–20. századi történelmén keresztül. A négy visegrádi ország nacionalizmusának megértése a környező kisebb nemzetek nemzetépítő folyamatainak a bemutatását sem nélkülözhetik. Egy önálló monográfiával is felérő külön fejezetben kerül bemutatásra, több mint 100 oldal terjedelemben

– a közép-európai kisnemzetek és a Balkán népeinek a nyelvpolitikája és nemzeti mozgalmái. A fejezetben négy-öt oldal terjedelmű rövid nemzettanulmányok összegzik a kisnemzetek nemzetté válási folyamatait, néhol a történettudomány és a politikatudomány között csapongva, az aktuálpolitikai eseményeket sem nélkülözve.

Gellner, Anderson és Hobsbawn klasszikus, a nacionalizmus működését bemutató tanulmányai alapján jól tudjuk, hogy a nemzetképítés és a vele szoros kapcsolatban lévő nyelvpolitika jelentős hatással van a modern nacionalizmus kialakulására. A szerző történelmi esettanulmányokban mutatja be az elmúlt kétszáz év történelmén keresztül négy nyelv intézményesülését (lengyel, magyar, cseh és a szlovák) és négy nemzet kibontakozását. A térség nyelvei talán a sokszínűség miatt is sokkal átpolítizáltabbak Közép- és Kelet-Európában, mint Európa más térségeiben.

Az ötven oldalas irodalomjegyzék arra enged következtetni, hogy a négy ország nemzeti történelmének, illetve nemzeteinek kialakulását, a 20. századi működését a szakirodalom alapos átfogó ismerete alapján vizsgálta. Tetten érhető azonban Kamusellánál a szláv nyelvek ismerete mellett a magyar nyelvben való járatlansága. Több helyen – a magyar nemzeti mozgalom kialakulásánál is – a szláv hatással a kellőnél nagyobb terjedelemben értekezik, aránytalanul nagy helyet szentel a szláv nemzetiségek és mozgalmak bemutatásának. Az egyes fejezeteken belül gyakran csapong a szerző a politikatudomány és a történelemtudomány között. Néhol a jelenben is érzékelhető utalások jelennek meg, míg egy-egy történelmi problémát nem bont ki teljes egészében. A 19. század végi magyar nemzeteszmé a névadásra is jelentős hatással bírt, majd példaként József Attila és Göncz Árpádot említi, mint akik az Árpád és Attila keresztnévet a magyar milleniumban gyökerező nemzeti mítosz miatt kapták, ami nem volt ennyire tudatos választás. A koherenciazavar leginkább a szlovák nemzeti mozgalom bemutatásánál érhető tetten. A szlovák és a magyar nemzetévválás nehezen különíthető el egymástól, közel hasonló térben játszódtott le, ezért is problematikus, hogy a magyar fejezet után nem közvetlenül elemzi a 19. századi szlovák nemzetévválás folyamatát. A 20. századi fejezeteknél, még a csehszlovakizmus és a közös állam fennállásával magyarázható a cseh és a szlovák részek egymásutánisága. Miközben a magyar nemzeteszmé kialakulásánál a szláv eredet és a szláv hatás jelentős méretű hangsúlyozásával állunk szemben, addig a német kultúra és a német gondolkodás hatása a magyar nemzet kialakulásában alig érhető tetten. Magyar és lengyel nézőpontból is

különösen fontos, hogy a német elem, a német kultúra hatásait, befolyását külön alfejezetekben elemzi – azonban nem szervesen illeszkedve a szöveghez. A magyar esettanulmányban az országban élő összes nemzetiségek bemutatását, a Kárpát-medence nemzeteinek nemzeti ébredésben játszott szerepeit is ismertetni kellett volna, ahogyan ezt a lengyel fejezetben már korábban megtette.

Kamusella könyve, leginkább az angolszász nyelvterület olvasói-nak íródott. A közép európai nyelvek közül négy nyelv és nacionalizmus vizsgálatát választotta. A 19. és 20. századi nyelvfejlődést azonban a történelmi előzmények kitekintésével szélesebb kontextusba ágyazta. Habár a kötet szintézis, összehasonlító elemzés mégis számos szokatlan témát foglal magában. Gondolhatunk a német nyelvnek a magyar és a lengyel nyelv kodifikálásában játszott szerepére, vagy a népszámlálási adatok alapján történő vizsgálatára. Megállapítható, hogy a kötet gerincét alkotó nemzettanulmányok nem hagyományos nemzeti történelmek vagy párhuzamos országtörténetek, hanem interdiszciplináris eszközökkel, a nyelv és a politika határmezsgyéjét elemző írások. Bemutatásra kerülnek a nyelvi és a politikai rendszerek érintkezési pontjai. A szerzőnek sikerült elkerülnie a nemzeti történetírásokra jellemző államközpontúságot, így Közép-Európa kulturális és nyelvi sokszínűsége jobban feltárulkozik az olvasók előtt.

Kamusella a nemzetállamok nemzeti mozgalmainak, párhuzamos történelmeinek bemutatása mellett a záró fejezetben összképet ad a térség nemzeti mozgalmairól. Nyelvészek, történészek és a politikatudomány művelői egyaránt haszonnal forgathatják a kötetet. Bizonyára a terjedelmes bibliográfiai apparátust felölelő mű – a Közép-Európa országai-val foglalkozó kutatóknak és diákoknak – hasznos kézikönyve lesz.